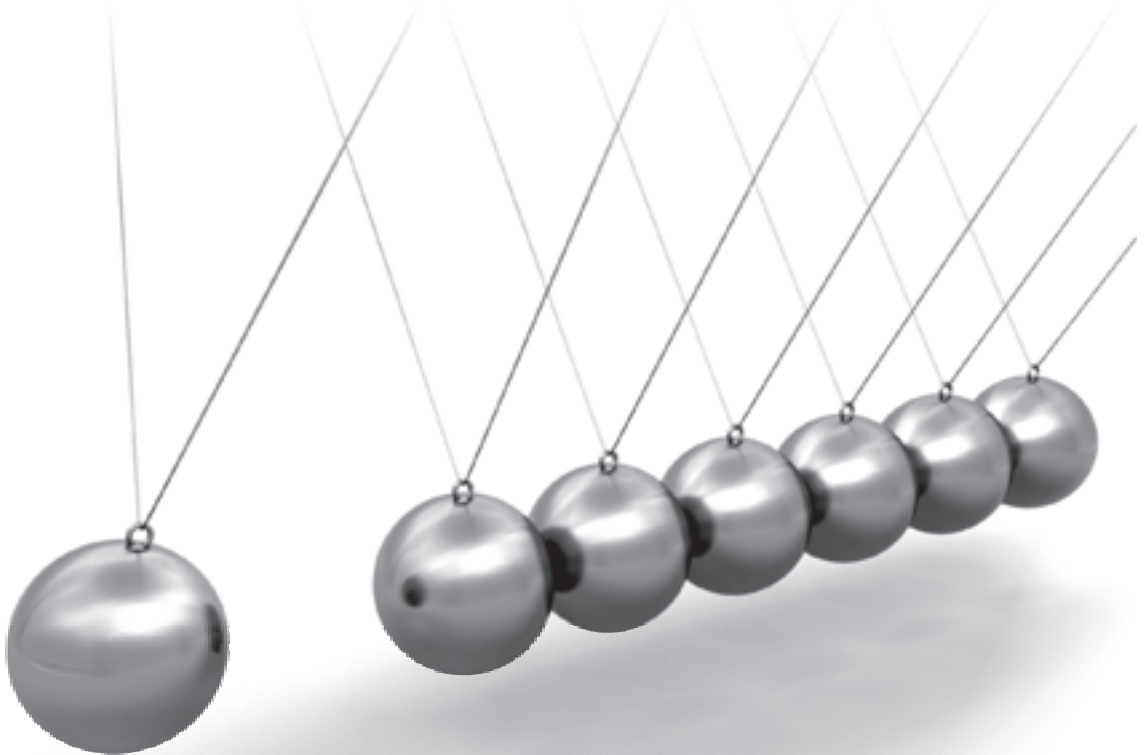

Свакодневица и друштвени одговори на епидемијске кризе 1914–2020

Милан Ристовић (уредник)

1838

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Филозофски факултет, Универзитет у Београду | 2021

1838

C

**вакодневица
и друштвени одговори
на епидемијске кризе
1914–2020**

Зборник радова

Милан Рисџовић (уредник)

Едиција *Човек и друштво у време кризе*

*Свакодневица и друштвени одговори
на епидемијске кризе 1914–2020*

Зборник радова

Милан Ристовић (уредник)
Београд 2021.

Издавач

Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача

Проф. др Миомир Деспотовић,
декан Филозофског факултета

Рецензенти

Проф. др Данијел Синани,
Одељење за етнологију и антропологију,
Филозофског факултета, Универзитета у Београду

Проф. др Владимир Турјачанин,
Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци

Др Горан Милорадовић, научни саветник,
Институт за савремену историју, Београд

Лектор

Биљана Цукавац

Дизајн корица

Ивана Зорановић

Припрема за штампу

Досије студио, Београд

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-6427-186-8

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира
Филозофски факултет Универзитета у Београду.

САДРЖАЈ

- 7 | *Милан Ристићовић*
Реч уредника
- 9 | *Алексеј Тимофејејев*
Информисање српске јавности о епидемији тифуса
у првој половини 1915.
- 23 | *Дубравка Стојановић*
„Чување постеље и узимање на знојење“. Свакодневни
живот Београђана у време шпанске грознице 1918–1919.
- 35 | *Јелена Рафаиловић*
Хигијенске прилике и заразне болести међу радницима у
Краљевини Југославији (прилог истраживању)
- 49 | *Милан Ристићовић*
Између сузбијања и идеолошке употребе заразних болести
у окупираној Србији у Другом светском рату
(предлог за даље истраживање)
- 63 | *Рагина Вучевић*
Вариола вера и вакцинација Београђана 1972. године
- 77 | *Драјан Појагић*
Борба против епидемије ковида-19 у Србији: мере и намере
- 93 | *Зоран Павловић*
„Планирана пандемија“? Теорије завере о корона вирусу
- 109 | *Лидија Б. Радуловић*
„Физичка дистанца“ vice versa „социјална дистанца“
у време пандемије – антрополошки огледи
о друштвеним и културним праксама
- 123 | *Илдико Ергеи*
Еластичност и отпор – свакодневне праксе у транзицији
ка постковид-19 реалности

Зоран Павловић*

„ПЛАНИРАНА ПАНДЕМИЈА“? ТЕОРИЈЕ ЗАВЕРЕ О КОРОНА ВИРУСУ

Апстракт: Предмет рада чине теорије завере о корона вирусу у Србији у периоду од почетка пандемије ковида-19 у марту 2020. до априла 2021. године. Материјал за анализу биле су објаве на друштвеним мрежама, као и коментари на порталима главних медија у Србији. Описан је већи број наратива о теоријама завере које се уопштено тичу вируса корона и вакцине против ковида-19. Показује се да теорије завере имају бројне функције и служе као канал за преношење веома различитих порука.

Кључне речи: теорије завере, јавно мњење, пандемија ковида-19, инфодемија.

„Пландемија“: од пандемије до инфодемије и теорија завере

У децембру 2019. године, први необични случајеви пнеумоније регистровани су у Кини, у Вухану, а већ у фебруару 2020. заражених особа је било у 45 држава широм света; 11. марта 2020. Светска здравствена организација (СЗО) прогласила је пандемију ковида-19.

Чињеница да је готово „преко ноћи“ цео свет „стао“ водила је и рапидном ширењу (дез)информација у вези са пандемијом. Водеће међународне организације попут Уједињених нација и Светске здравствене организације већ крајем марта 2020. године почеле су да говоре и о *инфодемији*. Такав обим и брзину пристизања (дез)информација свет не памти, чему је свакако придонела чињеница да је пандемија убрзо довела до „закључавања“, то јест до изолације људи у дословном смислу, те су друштвене мреже постале важан инстру-

* Зоран Павловић (1980), ванредни професор, zoran.pavlovic@f.bg.ac.rs. Аутор је социјални психолог, запослен на Одељењу за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Бави се изучавањем вредности и политичке културе. До сада је, на те теме, објавио већи број монографија, поглавља у зборницима, као и текстова у стручним часописима.

мент смањивања „социјалне дистанце“, а (ин)директно, и информисања. Светска здравствена организација је у октобру 2020. позивала на то да се „заравни инфодемијска крива“, делећи препоруке о томе како пливати у мору (дез)информација.

Паралелно са ширењем вируса, шириле су се, међутим, и разне теорије завере, чему су погодиле многе „околности“. У налету пандемије, људи су се осећали беспомоћно, суочени са „невидљивим“ непријатељем и нејасним кривцима за новонасталу ситуацију, што је, како истраживања показују, повезано са увећаном спремношћу за прихватање теорија завере (нпр. Franks et al., 2013). Популарности теорија завере допринели су и неповерење у институције државе (Freeman et al., 2020) и епистемичке/научне ауторитете (Uscinski et al., 2020). Све и да поверења у државне ауторитете и струку није мањкало, њихове поруке су често биле нејасне и супротстављене, без научног консензуса.

Поред тога, од самог почетка (па све до тренутка писања овог рада), постојале су реалне непознанице у вези са пандемијом¹ и то не само оне које траже време да би се на њих дали поуздани одговори (нпр. трајање имунитета), већ и оне које се тичу самог порекла вируса.² У таквим околностима, олакшаност комуникације и увезивања истомишљеника преко друштвених мрежа, винуле су у небеса различите теорије о томе шта „стоји иза свега“. Стога, ма како биле „мањкаве“, разне теорије завере нудиле су покушаје објашњења догађаја као последице тајног плана моћних људи за остварење неких, углавном малеволентних циљева, што теорије завере по дефиницији и јесу (нпр. Douglas et al., 2019).

Психолошка истраживања доследно показују да бројни разлози воде прихватању теорија завере, од карактеристика личности до задовољавања важних потреба: епистемичких (нпр. објашњење околности), егзистенцијалних (нпр. повратак осећаја сигурности) и социјалних (нпр. очување позитивне слике о сопственој групи) (Douglas et al., 2019). Веома озбиљне последице теорије завере, такође имају, рецимо, по јавно здравље; у актуелном контексту, повезане су са мањим поштовањем мера и већим противљењем вакцинацији (нпр. Van Mulukom et al., 2021). Теорије завере, међутим, јесу више од индивидуалне „ирационалности“; нису „пале с неба“, већ су

1 Теорије завере су, по дефиницији, не нужно нетачна, али макар непроверена уверења, те треба имати у виду да су она која су предмет даљих разматрања то свакако била у тренутку писања рада.

2 Постоји сагласност о томе да је вирус са животиње „скочио“ на човека, највероватније са шимшиша, али се све чешће претпоставља да је постојао још један животињски посредник (вероватно једна врста љускавца).

то одговори на реалне животне проблеме у контексту пандемије и друштвена криза их готово по дефиницији подстиче (Van Prooijen & Douglas, 2017). У том смислу, теорије завере представљају производ друштва који има свој живот у заједници, значење и смисао; њихова природа је дубоко наративна и дијалогска (Лукић, 2020).

Пре него да јесу нешто што људи имају као унутрашње диспозиције, теоријама завере људи нешто и *раде*. Често имају политичку сврху која се огледа у дискредитацији политичких позиција (Saoruntzis & Condor, 2013); могу бити и тактички пропагиране, коришћене као реторичко средство за, рецимо, одлагање неопходних државних мера (Lewandowski & Cook, 2020). Може се стога рећи да имају не само аргументативну, већ и улогу критике различитих друштвених актера, која је „кодирана“ у аргументовању „узрока“ неког догађаја (Miller, 2002); често се и могу чути од оних генерално циничнијих и анонимнијих грађана (Turjačanin et al., 2018). Управо тај аспект феномена теорија завере биће у посебном фокусу у овом раду.

Први случај заразе у Србији званично је регистрован 6. марта 2020. године, а већ 15. марта проглашено је ванредно стање. Пут од „најсмешнијег вируса у историји“ до „недовољно места за сахрањивање“ био је кратак, а годину дана пандемије обележиле су и бројне промене у свакодневним праксама људи (видети поглавље И. Ердеи у овој књизи), збуњујуће мере, готово на дневном нивоу ажуриране (видети поглавље Д. Попадића), нетранспарентност власти у вези са набавком медицинске опреме, али и промоција разних надрилекарских пракси са медија са националном фреквенцијом, као и теорија завере, углавном у таблоидној штампи. Читав период прате и сумње у веродостојност званичних података (о броју преминулих, броју респиратора...), углавном од опозиционо настројених грађана, али и лекара окупљених у организацију „Уједињени против ковида“. Власт скоро па да је оптуживана да „планира“ пандемију за неке циљеве непознате јавности. Све то ишло је на руку завереничким наративима.

„Да нема завере не би било ни теорија завере.“

Теорије завере о корона вирусу

„Корона вирус“ био је на високом другом месту најпретраживанијих појмова у току 2020. године у Србији. Грађани/ке имали су изражену потребу за информацијама и објашњењима, коју су, донекле, могле задовољити и теорије завере. У истраживању у које је било укључено више балканских држава (Bieber et al., 2020), показало се да

скоро 80 посто становништва верује у неку од теорија завере. О чему су то теорије завере говориле?

Друштвене мреже биле су главни канал за дебатоване о свему у вези са пандемијом, те су и наши напори ка идентификацији главних наратива били усмерени на неколико главних друштвених мрежа: Фејсбук, Твитер и Јутјуб. У некој врсти „нетнографије“ (Kozinets, 2002), праћене су интеракције људи на друштвеним мрежама, као и реакције на различите вести на интернет издањима главних медија³, у периоду од марта 2020. до краја априла 2021. године.

Количина обрађеног материјала је била обимна (≈60.000 речи), али прикупљена пригодном и обрађена комбинацијом квалитативне анализе садржаја, са елементима тематске анализе и анализе наратива (Porađić et al., 2018). Анализа података вођена је (по потреби проширеним) типологизацијама различитих теорија завере које су се у литератури у међувремену појавиле (нпр. Van Mulukom et al., 2020). У фокусу је била дескрипција њихових главних елемената – ко су главни актери, *шпи* су њихови циљеви, *како* се они остварују – у највећој могућој мери говорећи језиком грађана/ки Србије, то јест поткрепљујући наративе цитатима преузетим са друштвених мрежа⁴. Посебан нагласак биће стављен и на *улоју* самих теорија завере у дискурсу.

У најопштијем смислу, могли бисмо говорити о две велике групе (испреплетаних) наратива, оних који се тичу разних аспеката природе и порекла вируса корона и оних који се тичу вакцине. На исти начин ће бити организован и наш приказ.

Теорије завере о природи и пореклу корона вируса

#koronaјревара или ковид-19 не постоји

Једна од најранијих теорија завере о корона вирусу била је она која његово постојање негира. Неколико студија јавног мњења указало је на то да је уверење о томе да је све лаж, како би се манипулисало грађанима релативно раширено; 43 посто грађана Србије било је сагласно са тим (GLOBSEC, 2020). Један утицајан покрет на Твитеру, *#FilmYourHospital*, позивао је људе да деле видео-материјал из наизглед празних болница и чекаоница као доказ „намештаљке“.

3 Укључени су сајтови медија *Alo, Blic, Danas, Informer, Kurir, N1, NovaS, Политика, Pink* и *Нарру*.

4 То су готово сви делови текста дати под наводницима, као и „усликани“ делови објава дати уз текст.

“Situacija u Beogradu prelazi iz nepovoljne u nesigurnu.” 🤔🤔🤔 Od početka #plandemije pokušavam da razumem i opravdam strah,maske,saglasnost,ali izmiču mi argumenti.Ko nakon svih providnih retorika i “statistike” nije shvatio da #koronajeprevara s njim nešto debelo nije u redu.

Према том гледишту, све је „једна обична измишљотина“. „Корона је лаж“, а „сви позитивни су здрави“. Људи умиру, али не од короне; „умиремо од chemtrail lunga, а не од Covida-19“. Ковид јесте убица, али у једном другом смислу: „до сада је убио прехладу, грип, рак, дијабетес...“

Насупрот томе, „постоји позадина“: спроводи се „терор над људима“, којима се „одузимају права на рад“ и којима „глобалистичке елите угрожавају слободе“. Док нас убеђују да „ћемо сви да поцркамо од короне (...) полако али сигурно остајемо без: Слободе избора, мишљења, говора, кретања“. Противпандемијске мере виђене су као „параван да се уведе тотална контрола над људима“, што јесу елементи наратива који ће се често јављати и у другим теоријама завере.

„Корона постоји, некада се звала грип“ или ковид-19 није ништа гори од грипа

Бивши председник САД-а Доналд Трамп је више пута износио гледишта да корона вирус није ништа смртоноснији од сезонског грипа. И у нашем контексту, од појединаца истакнутих у јавности, попут члана Кризног штаба Бранимира Несторовића⁵ могло се чути да све то није ништа горе од сезонског грипа.⁶

Ja, moja zena, svi nasi kumovi, prijatelji, blizi rođjaci, bas svi smo prelezali koronu. Od nas 50ak samo je jedan kum imao upalu pluca a svi ostali dan-dva i to je to.
Ali zato od nas 50ak, nas 15 se za glavu vatamo kako da prezivimo jer nam je poso unisten zbog njihovih mera. Od najobicniji grip digli su galamu i naplasiли narod kao da cemo svi da pomremo a smrtnost je manja od 1 procenat

➡ Одговори

👍 45 🗨 46

5 „Веће су шансе да умрете од обичног сезонског грипа него од корона вируса“ (<https://informer.rs/vesti/drustvo/495973/doktor-branimir-nestorovic-srbi-panicite-koronavirus-nije-nista-opasniji-gripa>, приступљено 15. 4. 2021).

6 Успут, консензус епидемиолога јесте да је стопа смртности од ковида-19 између 0,5 посто и 1 посто, док је то код сезонског грипа 0,1 посто.

И тај наратив преиспитује пандемију, али се не негира да постоји корона вирус као засебни узрочник болести, само се његови ефекти, пре свега, стопа смртности минимизују. Сличне су и оцене циљева оних који „вуку конце иза свега“. Иза „провидне реторике и статистике“ стоји чињеница да је „тај вирус или бактерија (...) присутан, али је присутан у минималном броју“. Ни близу опасан као што се тврди, „служи за ширење панике, за затварање људи, за спровођење драстичних мера и уништавање свих наших људских права која су била загарантована“. Наведени наратив био је, у локалном контексту, чест као аргумент против мера које је Влада Републике Србије уводила, али се, као што смо напоменули, могао чути и од представника власти, као оправдање повремено релативно благих мера, као и од такозваних антиваксера који су у ниској смртности видели разлоге против вакцинације.

„Ако и постоји, вештачки је створен“ или корона вирус је направљен

Да вирус нема природно порекло, већ је вештачки креиран у лабораторији у Вухану/Кини, одакле је, случајно или намерно, „побегао“, према резултатима истраживања агенције IPSOS сматрала је трећина грађана Србије (34 посто). Кинези су „произвели вирус у лабораторији, а цео процес им се отео контроли“.

Нема сумње да људи умиру од неког
зла које називамо новим вирусом, а
који је вероватно вештачки
произведен и о њему се мало зна.
Исто тако нема сумње да
експериментишу са затварањем
читавих народа и држава, масовном
вакцинацијом и променом структуре
привреде и социјалних односа.

💬 135 ↻ 114 ❤️ 444 ↗

Једна варијанта тврди да им се није „омакло“, већ да се ради о „лабораторијском вирусу и некој врсти биолошког оружја“, што је иначе било врло популарно мишљење у САД-у и Русији⁷. Друга ва-

7 Истраживачки центар Левада у Русији показао је да то мишљење дели две трећине Руса (64 посто).

ријанта гласила је да је вирус вештачки креиран и „уведен“ у Кину од стране Америке.⁸ Разумљиво, то гледиште је било веома раширено на кинеским друштвеним мрежама, а истраживања су показивала и да трећина грађана Србије у то верује (GLOBSEC, 2020).

У чему се видела сврха креирања нечега што је „створио болесни ум“? Намере јесу зле, па и „лаик зна, да је то вештачки направљен вирус, да би се смањио број становника на планети“.

„Људи, корона је бактерија и активира је 5G мрежа!“ или корона вирус се шири путем 5G мреже

Једно од првих „објашњења“ за ширење корона вируса, које је, према истраживању IPSOS-а прихватио сваки пети грађанин Србије (20 посто), било је оно које је доводило у везу 5G мрежу и корона вирус. Било је неколико варијанти.

5G mreza, kao i ostala elektromagnetna zracenja ne prenose virus, ALI na jedan ili drugi nacin deluju na celije. Postoji mogucnost da tako 5G posredno utice na imunitet. Ja sam inace, informaticar po struci, da ne misli neko da sam neki tamo lik koji samo lozi narod.

↩ Odgovori

👍 10

🗨 4

Једна је заговарала гледиште да су „корону пустили у оптицај јер им је требао алиби“, јер се за време „ове циркус короне по Србији развлаче каблови за 5G мрежу“. Друга варијанта указивала је на штетност 5G технологије, чија радијација, наводно, слаби имуни систем и погубна је по живи свет. Указивано је на то да „постоје многи снимци осушеног дрвећа изложеног тим зрацима где се тачно види да се осушио онај део дрвета ближи предајнику“ или да је недостатак кисеоника који је погубан по плућа „узрокован високим фреквенцијама 5G мреже“. Најрадикалнија варијанта тврдила је: „Људи, корона је бактерија и активира је 5G мрежа!“

Наведена разматрања на трагу су неких „класичних“ теорија завере (нпр. о Chamtrails-у) и имале су сасвим јасне импликације у погледу тога како се решити короне: „У Темишвару нема 5G мреже, па је од 17 заражених 100 посто излечених. Паметноме доста!“⁹

8 То се, наводно, могло десити приликом учешћа америчких војних снага у тзв. Светским војним играма које су одржане у октобру 2019. године.

9 Забележени су случајеви уништавања неколико антена у Великој Британији.

„Бил Гејтс наставља тамо где је стао Хитлер“ или иза пандемије стоји Бил Гејтс

И глобално, а и локално, популарна су била гледишта о наводној улози коју је у току пандемије имао Бил Гејтс. Десничарска удружења, посебно *QAnon* организација, пропагирала је снимак ТЕД предавања које је Гејтс одржао и током којег је упозоравао на могућност (нове) пандемије, што је коришћено као „доказ“ да је Гејтс све време знао шта се спрема. Трећина грађана Србије слагала се са тим гледиштем (GLOBSEC, 2020).

Идеја у основи приче о улози Б. Гејтса тиче се „чиповања“, односно, надзора над људима. Пандемија је, према таквом гледишту, само параван за уградњу микрочипова (углавном каснијом вакцинацијом), преко којих ће људи бити праћени и контролисани. „Лабораторију у Вухану, одакле је потекао корона вирус, лансирали су некаква 'дубинска држава' и продужетак руке Сороша и Била Гејтса, који ју је финансирао, као и вакцину.“ Шта је циљ тих моћника? Њихов план је „да са 7 милијарди смање број становника на златну милијарду“, јер се „таквим остацима цивилизације лакше влада“.

Наративи о Билу Гејтсу грнали су се у различитим смеровима, који се тичу две наредне теорије завере.

„Зли 'генијалци' са великим капиталом иза леђа“ или иза пандемије стоји крупан капитал

Наратив о Б. Гејтсу, као главном „осумњиченом“ за пандемију, преклапа се са генералном тезом о томе да је све унапред испланирано и да је све „неозбиљна операција глобалог капитала“ која за циљ има „гомилање капитала пар зликоваца“, даље богаћење, пре свега, од продаје вакцина. Ради се о „озбиљним криминалцима са доктрином депопулације становништва“. У филму *Пландемија (Plandemic)*, који је иначе био веома популаран на друштвеним мрежама, тврђено је да Антони Фаучи и Бил Гејтс користе своју моћ да профитирају од вакцина. Другим речима, направљена је болест да би се продали лекови који су већ развијени. Заправо, то јесу манифестације „класичних“ теза о „фармакомафији“.

Главна теза била је да „постоји план“ и да је „све то добро организовано (...) да ограничи кретање људи (марве), још се више обогате, ослободе лепо себи простор да им сиротиња не смета“. Указивано је и на везе СЗО-а и крупног капитала: „Када је СЗО објавила пандемију, она је то извела на само 150 случајева оболелих изван Кине. Тиме је практично СЗО показала своје везе са великом фармацеутском индустријом.“ Поткупили су „читав свет са њиховим прљавим новцем и СЗО, која је онда поткупила све државне здравствене организације на свету“.

Теза о поткупљивању имала је у домаћем контексту једну сасвим специфичну манифестацију. Тврдило се да породице које „пристану да се смрт члана породице заведе као корона“ добијају новчану надокнаду за то (и то од државе), као и болнице које пређу у „ковид систем“.

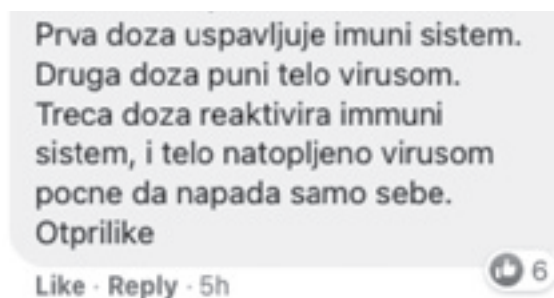
Теорије завере у вези са вакцином против ковида-19

„И та вакцина је ту да се њоме унесе чип“ или вакцинација је пут да се уведе контрола над људима

Једна од најранијих теорија у вези са вакцинама тиче се свепрожимајуће улоге која је у контексту пандемије приписивана Б. Гејтсу. Према њој, поред већ елабориране тезе о профитирању, права сврха вакцинације огледа се у његовој намери да „нас све чипује“. То би за резултат имало непрестани надзор над вакцинисаним људима: „када се унесе чип онда могу да Вас прате; више нисте човек“. Прималац

вакцине би тиме био „обележен као стока“. Често је то било приписивано вакцинама западних произвођача; могло се тако наићи на гледиште да су „Руси открили наночипове у Фајзеровој вакцини која уз помоћ 5G активира вирус, контролише ум и имунитет са 4 процесора и транзистора!!!“ Наведени наратив често се везивао за теорију о улози 5G технологије; тврдило се рецимо да се вакцином „убризгавају нано честице које су савршена антена за 5G фреквенцију“.

„Одраслима спаљују мозак и све органе“ или вакцине су штетне

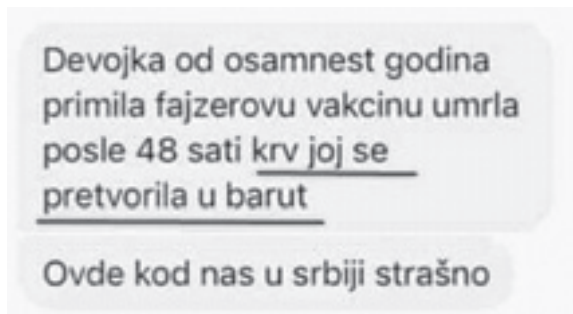

Теза о штетности вакцина један је од класичних „аргумената“ оних који сеprotиве вакцинацији и ни овог пута ствари нису биле другачије. „Мастер наратив“ о штетности вакцина имао је разне варијетете. Једна варијанта била је заснована на једноставној логици да „вакцина шири вирус, јер у њој живе вируси“. Уместо да помогне сузбијању пандемије, вакцина дакле има управо супротне ефекте. Указивано је тако да „број заражених расте не зато што није довољно људи вакцинисано, већ баш због вакцине“, да се „корона убризгава вакцином“, те су и „болнице пуне вакцинисаних“.¹⁰

Донекле засебан наратив тицао се последица вакцина које су у неком смислу далекосежније, у више варијанти. Прва се односила на то да вакцине „мењају генетску структуру“, а све то јесте „ГМО иницијација“. Друга, прилично популарна теза, била је да вакцина „изазива стерилитет“, „да жене више неће моћи да имају деце“. Заговарана су, најзад, и гледишта о томе да вакцине воде фаталном исходу, указивањем на велики број „људи које је након примљене вакцине

¹⁰ Након поодмакле вакцинације, на друштвеним мрежама појавиле су се и дебате о примању крви од вакцинисаних особа, а неки медији известили су и о тренду да антиваксери почињу да носе маске и држе дистанцу због страха од „расејавања вакцине“ од стране вакцинисаних.

стрефио инфаркт и кома“. Било је и неодређених констатација да се „умире годину дана након вакцине“.

Шта стоји иза свега? „Злочиначка намера да докусуре нацију.“ Корона је „пуштена због депопулације“. Вакцина је „само прво свеопште чешљање неподобних у ове наше дане“, а „квота за одстрел Срба је 15 посто“.

„Срби су заморци за испитивање вакцина“ или вакцина се у Србији тек тестира

Брзина којом је вакцина развијена будила је сумње у то да није безбедна, а читава ситуација по себи „експериментална“. Делом, то се односило на генералне тезе о томе да је вакцина „смућкана на брзину“ и да се сви „бодемо тест вакцином“. Другим делом то се, у локалном контексту, специфично тицало вакцина кинеског произвођача Синофарм. Подстакнути необично великим бројем вакцина тог произвођача које су релативно рано биле на располагању у Србији, друштвеним мрежама ширила су се гледишта о томе да су „Срби заморци за испитивање вакцина“, а да су те вакцине „наручене и то експерименталне, тако да смо заморчићи“ за „трећу фазу кинеске вакцине“, због чега смо „први и добили те вакцине“. Изложена гледишта била су честа у опозиционим круговима, те и нека врста индиректне критике режима.

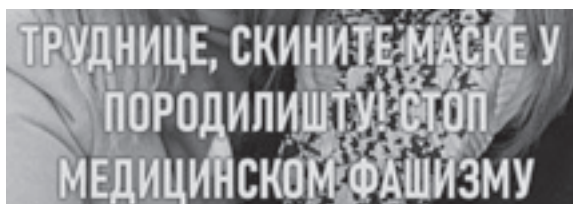
Pfizer ne kasni, nego Pfizer košta. Moderna je već rezervisana za US, tako da... sirotinji ostaje treća faza izrade, besplatno za zemlju trećeg sveta... odnosno eksperiment. Jbg.

9:40 rpe nojre - 24. jan 2021. - Twitter for iPhone

5 слијања

„Стоп ковид фашизму!“ или корона је изговор за присилну вакцинацију

И поред тога што у бити јесте парадоксална, једна прича градила се на идеји да читава ствар у вези са пандемијом за потајни циљ има да се сви „добровољно“ приволе или присиле на вакцинацију. У неку руку, то потпуно обртање логике – свеопшта вакцинација и јесте пропагирана и *ојворено* заговарана, али је то из ове перспективе било „стављање главе на пањ“, као и коначни слом појединца као слободне индивидуе.

Народ је приказан као жртва удружених снага власти и опозиције јер „тзв. опозициони лекари пљују Вучића и Кризни штаб, добију симпатије народа који мрзи режим, и онда шире још већу панику о вирусу“. Власт, са своје стране, „плати дан-два неким људима или својим симпатизерима да направе енормни ред за вакцину да би народ то видио и помислио да ће бити мањина и да би се уплашио и примио VAX TOXIN“. Кад се народу „свакодневно испира мозак“ дође се до тога да „народ мисли да је вакцина добра ствар“; сви су као „лоботомизовани ... чак и они који од почетка нису поштовали мере, носили маске, нити су веровали у ово, наједном ових дана крећу да се вакцинишу“.

Уместо закључка или о „љубљењу чизама“ и „ношењу брњица“

Доминантне теорије завере описали смо у најкраћим цртама, не приказујући детаљно све различите варијетете. Сву садржинску разноврсност није ни могуће приказати, али, додатне илустрације ради, у табели 1 наведени су идентификовани варијетети главних елемената наратива (видети и Van Mulukom et al., 2020), који ће нам олакшати извођење општих закључака.

Ситуација у вези са пандемијом ковида-19 још једном је показала да, када се понуде једноставна, каузална објашњења иначе насу-

мичних и сложених феномена, то помаже враћању осећаја контроле, вршећи својеврсну палијативну, утешну функцију. Уверење да постоји једноставно објашњење у коме се свет организује по принципу добрих насупрот лошим силама, веома је снажан људски порив (секундарно) задовољен теоријама завере.

Био је ово, међутим, и начин да се преиспитају разне доминанте хијерархије, како глобалне, тако и локалне. Дискутовањем о теоријама завере истовремено се критиковао „Вучићев режим“, али и „лажна опозиција“ (или и једни и други); „неолиберални поредак“ или „трули Запад“; теорије завере биле су инструмент мобилизације истомисљеника (нпр. на протесте) или одбране позитивног групног идентитета (нпр. партијског), аргумент за противљење донетим мерама или вакцинацији; израз етноцентричних погледа о пријатељима на Истоку, а непријатељима на Западу. Медијски написи попут оних да „Дачић воли Русе, Брнабић верује Фајзеру, а Вучић брату Сију“, допринели су даљој поларизацији унутар јавног мњења Србије.

Табела 1: Главни елементи наратива различитих теорија завере у Србији

Шта је главна тема?	Ко се уротио?	Како/чиме делује?	Зашто? С којим циљем?	Функција наратива
– 5G мрежа	– „Моћници“	– „Случајност“	– Контрола бројности популације	– Аргументативна
– Биолошко оружје	– „Фармако-мафија“	– Вакцинација	– Контрола и надзор људи	– Друштвена критика
– Вештачко порекло	– Бил Гејтс	– Намерно ширење вируса	– Напад на православање	– Мобилизацијска
– Крупан капитал / фармакомафија	– Влада / држава	– Поткупљивање	– Ограничавање слободе	– Одбрамбена
– Превара, измишљотина	– Запад	– Пропаганда	– Политички интерес	– Палијативна
– Преувеличавање	– Кина	– Противпандемијске мере	– Присилна вакцинација	
– Присилна вакцинација	– Криминалци	– Скривање истине	– Уништење нације	
– Чиповање	– Сатанисти	– Цензура	– Финансијски интерес	
– Штетност PCR тестирања	– СЗО	– Ширење 5Г технологије	– Ширење болести	
– Штетност вакцина	– Фармацеутске компаније	– Ширење страха		
– Штетност маске	– Џорџ Сорос			

У друштву које је дубоко поларизовано, теорије завере о пандемији колико представљају узрок проблема у сфери јавног здравља, толико чине и симптом других и дубљих социјалних дисфункција (видети и Knight, 2000). Део су културе неповерења, додатно про-

дубљују јаз на релацији држава–друштво, у коме друштво готово подразумева „завереничке намере“ од стране елита, елита пак, дугорочно посматрано, често „кује“ заверу против стручности (Stojanović, 2010), а, краткорочно, не чини готово ништа да изгради поверење у своје институције, док се и стручност сада, у очима дела јавности, дискредитовала. Сходно томе, у једном дубоко подељеном друштву и однос према донетим мерама и вакцинацији постао је зависан од партијских преференција (Popadić & Mihailović, 2021), а слеђење препорука струке, питање (не)покоравања власти, а не бриге о здрављу или солидарности. Дељење статуса о вакцинацији на друштвеним мрежама често је бивало праћено коментаром „Љуби чизму!“, а ношење маске описивано као „ношење брњице“.

Непрестајање на званичну верзију догађаја бранило се тезама о личним правима и слободама, односно, отпором „диктатури“ и државном терору, али и правом да се изрази скепса према свему, па и етаблираним научним ауторитетима, јер „када апсолутно није дозвољено да нешто доведете у питање то није наука“. Теорије завере служиле су да убеди и аргументују; да утеше; изграде осећај заједништва; критикују режим; изразе отпор политичком систему; изразе скепсу према науци. На тај начин, борба око пандемијских наратива, у чему су теорије завере имале битну улогу, добро је „налегла“ на постојеће поделе у српском друштву, даље и додатно увећавајући анимозитете.

Референце

- Bieber, F., Prelec, T., Jović, D., & Nechev, Z. (2020). *The Suspicious Virus: Conspiracies and COVID-19 in the Balkans*. BiEPAG.
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political Psychology*, 40, 3–35.
- Franks, B., Bangerter, A., & Bauer, M. W. (2013). Conspiracy theories as quasi-religious mentality: An integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory. *Frontiers in Psychology*, 4, 424.
- Freeman, D., Waite, F., Rosebrock, L., Petit, A., Causier, C., East, A., ... & Lambe, S. (2020). Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England. *Psychological Medicine*, 1–13.
- GLOBSEC (2020). *GLOBSEC Trends 2020: Central Europe, Eastern Europe and Western Balkans at the Times of Pandemic*. Dostupno na: <https://www.globsec.org>.
- Kozinets, R. V. (2002). The field behind the screen: Using netnography for marketing research in online communities. *Journal of marketing research*, 39(1), 61–72.
- Knight, P. (2000). *Conspiracy culture: From the Kennedy assassination to the X-Files*. London, United Kingdom: Routledge.
- Lewandowsky, S., & Cook, J. (2020). *The Conspiracy Handbook*. Dostupno na: <http://sks.to/conspiracy>
- Lukić, P. (2020). Idući između dve paradigme – sociokulturalni pristup u izučavanju teorija zavere. *Sociologija*, 62(2), 193–216.
- Miller, S. (2002). Conspiracy theories: public arguments as coded social critiques: a rhetorical analysis of the TWA flight 800 conspiracy theories. *Argumentation and Advocacy*, 39(1), 40–56.
- Popadić, D., & Mihailović, S. (May, 2021). Predictors of COVID-19 protective behaviors during pandemics. Presented at the 27th scientific conference *Empirical Studies in Psychology*, Institute of Psychology, Laboratory for Experimental Psychology & Faculty of Philosophy, Book of Abstracts, pp. 126, Belgrade.
- Popadić, D., Pavlović, Z., & Žeželj, I. (2018). *Alatke istraživača*. Beograd: Clio.
- Sapountzis, A., & Condor, S. (2013). Conspiracy accounts as intergroup theories: Challenging dominant understandings of social power and political legitimacy. *Political Psychology*, 34(5), 731–752.
- Stojanović, D. (2010). *Ulje na vodi – ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*. Beograd: Peščanik.
- Turjačanin, V., Puhalo, S., & Šain, D. (2018). *Teorije zavjere u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: FES.
- Uscinski, J. E., Enders, A. M., Klofstad, C., Seelig, M., Funchion, J., Everett, C., ... & Murthi, M. (2020). Why do people believe COVID-19 conspiracy

theories? *Harvard Kennedy School Misinformation Review*. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-015>

Van Mulukom, V., Pummerer, L., Alper, S., Bai, H., Cavojoja, V., Farias, J. E. M., ... Zezelj, I. (2020, November 14). A dual-inheritance model of COVID-19 conspiracy beliefs: a systematic review. <https://doi.org/10.31234/osf.io/u8yah>

Van Prooijen, J. W., & Douglas, K. M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory studies*, 10(3), 323–333.

Zoran Pavlović*

THE “PLANNED PANDEMIC“? CORONA VIRUS CONSPIRACY THEORIES

Abstract: This paper analyses the narratives about covid-19 conspiracy theories in Serbia, in the period from the beginning of the pandemic in March 2020 until the end of April 2021. The material for the analysis included posts on social networking sites, as well as comments on the portals of the main media in Serbia. A number of conspiracy theories' narratives, which generally concern the coronavirus and the covid-19 vaccine, are described. The conspiracy theories' narratives have a number of important functions and communicate very different messages.

Key words: conspiracy theories, public opinion, COVID-19 pandemic, infodemic.

11 Zoran Pavlović, Associate Professor, Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, zoran.pavlovic@f.bg.ac.rs.